

De les revoltes de la fam a la sobirania alimentària: Una crida urgent per reconstruir el sistema alimentari.

Eric Holt-Giménez i Loren Peabody

Fam en un món d'abundància

El desenfrenat augment del preu dels aliments ha ressuscitat el fantasma dels “motins per menjar”. El Banc Mundial informa que aquests preus s'han incrementat en un 83% en els últims tres anys i l'Organització de les Nacions Unides per a l'agricultura i l'alimentació (FAO) indica un augment de 45% en l'índex de preus en els últims nou mesos . En l'índex comparat, la revista El Economista afirma que és el més elevat des de 1845 quan es va formular per primera vegada . Al març de 2008, el preu terme mitjà del blat a nivell mundial va pujar en un 130% en relació amb l'any anterior, la soia 87%, l'arròs 74% i el preu del blat de moro en un 31% . Per això no sorprèn que la gent faci manifestacions en els carrers de Mèxic, Itàlia, El Marroc, Mauritània, Senegal, Indonèsia, Burkina Faso, Camerun, Iemen, Egipte i Haití. Més de 100 persones han mort i moltes més han estat ferides. En Haití, el país més empobrit de l'hemisferi Occidental, amb un augment de 50 a 100%, la gent s'ha vist obligada a menjar galetes fetes amb fang i oli vegetal, i els enfurits manifestants van obligar al Primer Ministre a renunciar.

La crisi alimentària s'anirà empitjorant. Si no hi ha una ajuda alimentària massiva i immediata, 100 milions de persones en el Sud s'afegiran al nombre ja creixent de famolencs . No obstant això, les protestes no poden ser assimilades a bojós “motins” de masses famolenques. Més aviat constitueixen manifestacions contra els alts preus dels aliments en països on abans va haver sobreproducció, i on ni el govern ni la indústria responen. Il·lustren la reivindicació de la sobirania alimentària: el dret polític i econòmic dels Pobles a determinar el seu propi sistema alimentari. Semblaria que la crisi alimentària hagués sorgit de la nit al dia, reforçant la por que existeix davant la sobrepoblació en el món. No obstant això, d'acord amb dades de la FAO, amb la collita rècord en 2007, hi ha més que suficient menjar en el món per a alimentar a tots - la producció supera almenys 1.5 vegades a la demanda. De fet, en els últims 20 anys, la producció d'aliments ha augmentat anualment de manera estable en un 2%, mentre que

el creixement de la població ha disminuït en un 1.14% anual . No obstant això, aquesta situació no afavoreix a la gent. “Constatem que actualment hi ha més famolencs que abans” afirma Josette Sheeran, Directora Executiva del Programa Mundial contra la Fam, “hi ha menjar en els prestatges, però la gent no té amb què comprar ”.

Entre les causes immediates que han provocat l'alça dels preus dels aliments se situen: la sequera en els principals països productors de blat durant el període 2005-2006, una disminució de les reserves de grans (globalment es disposa d'una reserva per a 55 dies), l'augment del preu del petroli, la duplicació del consum de carn per persona en alguns països del Tercer Món i la desviació per a agrocombustibles del 5% dels cereals. Encara que es projecta un augment en la producció agrícola per a 2008 els experts coincideixen que els preus del menjar continuaran pujant. Les sequeres, l'augment en consum de carn, la reducció de les reserves i els agrocombustibles són solament elements vinculats amb la inflació en els preus. Aquests fets no expliquen per què –en un sistema global d'alimentació la producció de la qual es troba en augment- el pròxim any, prop de mil milions de persones passarà fam. Per a solucionar aquest problema, vam necessitar abordar la causa que origina la crisi d'aliments i que se situa en la monopolització corporativa del sistema mundial alimentari.

Creixement del complex agroindustrial

La crisi a la qual ens referim mostra la debilitat del sistema global d'alimentació, el qual és altament vulnerable davant els impactes econòmics i ambientals. Per què? Gran part del problema radica en els riscos i la inequitat que comporta el complex agroalimentari. Construït durant l'última meitat del segle passat –principalment amb fons públics per a subsidiar als grans, ajuda oficial al desenvolupament, investigació i “desenvolupament” internacional– el complex agroalimentari està integrat per corporacions multinacionals actives en els sectors del comerç, les llavors, els químics i fertilitzants, grans processadores i cadenes de supermercats. Fa quaranta anys, la majoria dels països del Tercer Món anualment exportava la seva sobreproducció agrària per un valor de 7.000 milions de dòlars. Després de la primera “Dècada del Desenvolupament” promoguda per l'Organització de Nacions Unides, el valor de l'exportació de la sobreproducció es va reduir a 1.000 milions de dòlars. Avui, després de quatre “Dècades de Desenvolupament” i l'expansió del sistema global de la producció industrial d'aliments,

el dèficit de menjar en el Sud s'ha incrementat en 11.000 milions de dòlars per any. La FAO prediu que augmentarà a 50.000 milions cap a 2030 . Encara que no és el resultat d'una “conspiració” central, l'augment del dèficit de menjar en el Tercer Món reflecteix l'augment de la sobreproducció de menjar en el Nord industrial. Per tant, lluny de ser el resultat de la “sobrepoblació”, o producte de la “mà invisible” del mercat, la fam és el resultat de la sistemàtica destrucció dels sistemes alimentaris dels països del Sud a través d'una sèrie de projectes de desenvolupament imposats pels països del Nord.

Primer pas: la Revolució Verda

El primer esdeveniment important en l'augment dels complexos agroalimentaris va ser l'expansió del model industrial de producció d'aliments mitjançant la Revolució Verda. Iniciant en els anys seixanta, la Revolució Verda va comerciar amb paquets tecnològics de llavors híbrides, fertilitzants i pesticides químics, a Àsia, Àfrica i Amèrica Llatina. Projecte de les Fundacions Ford i Rockefeller (posteriorment finançat pel sector públic), la Revolució Verda va augmentar les collites per acre utilitzant llavors híbrides d'arròs, blat i blat de moro que podien ser sembrades de manera intensiva, requerint irrigació i altes quantitats de fertilitzant. En Occident, la producció d'aliments per càpita va augmentar d'un 11%. Però la quantitat de població amb fam va augmentar d'un percentatge idèntic . Això es deu al fet que les tecnologies de la Revolució Verda van ser adoptades més fàcilment pels grans agricultors qui van ocupar les terres riques baixes, desplaçant als camperols. Molts petits productors, expulsats per l'agricultura, van migrar a les àrees marginals de les ciutats, actualment extenses en els països del Tercer Món. Uns altres, estimulats per les “reformes agràries” del govern van destruir la selva tropical o els boscos en els vessants de les muntanyes per tenir noves terres per a l'agricultura. Els projectes de desenvolupament que van seguir, van oferir crèdits barats perquè els petits productors poguessin comprar els paquets tecnològics de la Revolució Verda. Els terrenys que van ser selva i els vessants muntanyencs, tenen fràgils condicions, són vulnerables i els paquets de la Revolució Verda van degradar el sòl ràpidament, requerint aplicar cada vegada més altes quantitats de fertilitzant. Les collites van baixar, i l'enorme diversitat de varietats locals conreades pels camperols tradicionals es va reduir en 90%, destruint l'agro-biodiversitat construïda durant segles. Per compensar, es va sembrar cada vegada més destruint la selva i en els vessants de muntanyes, la qual cosa va provocar un dany ambiental massiu. La Revolució Verda, un

projecte que pretenia salvar al món de la fam, va destruir l'habilitat dels pobres d'auto alimentar-se al desplaçar-los de la seva terra i, al degradar el sistema agroecològic, ells van passar de produir a dependre de la compra dels aliments.

Els guanyadors i els perdedors de la Revolució Verda

El germoplasma pres dels camperols d'Àsia i Amèrica Llatina pels científics de la Revolució Verda va aportar 10.2 mil milions de dòlars per any a EEUU amb la producció de blat de moro i soia en 1970-80. Un terç de la producció de llavors del Centre Internacional de Millorament de Blat de moro i Blat (CIMMYT) se'l van apropiat empreses privades del Nord com Pioneer Hy-Brid i Cargill . Els agricultors i el medi ambient no es van veure beneficiats quan es va expandir la Revolució Verda. Centreamèrica és un exemple d'això: entre 1979 i 1997, l'ús de fertilitzants va augmentar de 80 a 120 Quilos per Hectàrea (KG/Ha) i la producció de grans es va incrementar a 45 milions de tones anuals . No obstant això, el terme mitjà de les collites es va reduir en 50% entre 1980 i 1996. Com va poder augmentar la producció de grans al mateix temps que baixaven les collites? Això s'explica per l'expansió de la “frontera agrícola”. Durant l'auge de la Revolució Verda a Centreamèrica, la regió va perdre la meitat de la selva tropical i gairebé va duplicar l'emissió de CO2 .

Segon Pas: l'Ajustament Estructural

El segon esdeveniment important en l'augment dels complexos agro-alimentaris van ser els Programes d'Ajustament Estructural (PAEs) de 1980-90s. Els PAEs eren programes de préstecs condicionats protegits pel banc Mundial i el Fons Monetari Internacional (FMI) perquè els països del 3er Món, deutors després de vint anys de desenvolupament, paguessin els seus deutes als bancs del nord. Per a rebre els préstecs del Banc Mundial, els països del 3er Món van haver de signar acords amb el FMI per suprimir les barreres tributàries als productes importats, privatitzar les companyies i serveis estatals i obrir les seves fronteres als productes importats. Això va permetre una àmplia “inundació” de productes fortament subsidiats d'EEUU i Europa, la seva sobreproducció de grans. Els agricultors del Sud no podien competir amb els grans estrangers venuts a un preu més baix que el cost de producció i van ser obligats a abandonar l'agricultura. Aquesta població pobra rural va quedar llavors disponible per treballar per sous de fam en

plantacions produint aliments de baix cost per a l'exportació que inclou plàtans, cotó, tabac, cafè, sucre i carn, o productes no tradicionals per a l'exportació com veces i flors. El suport per a la producció d'aliments per al consum nacional va desaparèixer. Els països del Tercer Món van perdre la seva capacitat d'acte alimentar-se.

La Crisi del Deute

La disseminació de la Revolució Verda coincideix amb l'esclat dels préstecs del Nord als països del 3er Món (la qual és una raó per què tant crèdit estava disponible als camperols per adquirir els paquets tecnològics...) El 3er Món, el Sud, va fer préstecs enormes per finançar el desenvolupament econòmic. Les exportacions agrícoles es van utilitzar per obtenir divises per pagar els deutes. L'esclat de la producció, va provocar la caiguda de preus dels productes agrícoles. Els agricultors en el Nord i en el Sud van respondre produint més per augmentar l'ingrés. La crisi global del petroli en els anys 70 va produir un alça en els costos de producció i una recensió que, en el moment, va dur als bancs del nord a exigir el pagament dels préstecs. Les famílies agrícoles d'EEUU van fer fallida i els països del Sud, no van poder pagar els seus deutes, provocant la "Crisi dels Deutes".

"Lliure" Comerç:

El clau en la nafra de la seguretat alimentària

La multiplicació dels Tractats de Lliure Comerç (TLC) i l'enfortiment de l'Organització Mundial del Comerç (OMC) va acabar amb qualsevol aspiració de seguretat alimentària que els països del 3er Món haguessin tingut. L'OMC es va formar en 1995 per enfortir el desenvolupament de l'economia dirigida pel mercat. Els Acords sobre Agricultura (AoA per les seves sigles en anglès) de l'OMC restringeixen el poder del govern per establir polítiques agrícoles. Les "disciplines" de l'OMC (àrees obligades a la desregulació) inclouen suport intern, subsidis d'exportació, accés al mercat, tarifes i quotes –tots els mecanismes necessitats per les nacions per regular el seu sector agropecuari i garantir un estable flux d'aliments. L'OMC té nombroses regles fosques en "caixes" de colors que permeten a EEUU i a la Unió Europea (UE) excloure els seus subsidis de les disciplines de l'OMC. Aquests sistemes duals privilegien als grans, llavors i companyies químiques del nord que tracten de dominar els mercats del Sud. De

la mateixa forma, els Tractats de Lliure Comerç (TLCs) reforcen els acords de “lliure” mercat en blocs regionals de comerç. Des de la seva inserció el Tractat de Lliure Comerç de Nord Amèrica (NAFTA sigles en anglès) i el Tractat de Lliure Comerç amb Centre Amèrica (CAFTA sigles en anglès) han provocat la destrucció de milions d'economies de subsistència a Llatinoamèrica, obligant anualment a milions de persones a emigrar a EEUU a la recerca de treball.

Càlcul dels subsidis a l'agricultura industrial en els països del Nord

- 1.000 milions de dòlars per dia
- En EEUU, el subsidi per vaca és de prop de 2 dòlars, el que equival a l'ingrés diari de 3.000 milions de persones en el Sud.
- Els subsidis representen 6 vegades l'ajuda oficial al desenvolupament

Agrocombustibles:

Una dolenta idea, malament implementada i en el pitjor moment

El Pressupost d'Energia d'EEUU de 2005 i 2007 ordena el consum de 4 bilions, 7.5 bilions i 36 bilions de galons anuals d'agrocombustibles . Aquest comerç obligatori – endolcit amb bones tarifes i subsidis que han protegit el preu de venda de la meitat de les vendes d'etanol– ha conduït a “l'esclat dels agrocombustibles”. Entre 2001 i 2007, la quantitat de blat de moro a EEUU utilitzat per les destil·leries d'etanol ha augmentat de 18 a 81 milions de tones. En 2007, el salt en la producció d'etanol va demandar més que el doble del terme mitjà del creixement anual de grans mundials entre 1990 i 2005 . A aquest ritme, al final de 2008 la meitat de la collita de blat de moro d'EEUU serà desviada a la producció d'etanol. Mentre més blat de moro se sembri, es produeix menys blat i soia, augmentant el seu preu en el mercat. Atès que la producció de blat de moro d'EEUU representa el 40% de la producció mundial, l'expansió dels agrocombustibles a EEUU impacta el Mercat global dels grans alimentosos i exacerba la inflació dels preus del menjar en tot el món. L'esclat dels agrocombustibles enfonsa el sistema alimentari al mateix temps que l'economia energètica. Des de la Revolució Verda, el petroli barat ha promogut un sistema industrial intensiu de producció de menjar dependent del petroli. En augmentar el cost del petroli l'agricultura industrial és

més cara, així mateix augmenta el cost del transport dels aliments els quals són en general transportats 1200-2000 milles a través del sistema alimentari mundial. Actualment, el preu del petroli ha arribat al record de \$120 per galó. El cost del transport ha pujat 80% des de 2006 i el preu dels fertilitzants 150% . Ara, gràcies als agrocombustibles, el preu del menjar no només depèn del petroli, sinó també competeix amb els combustibles.

A més de la competència: aliments vs. combustibles que es dona en el Nord, la proliferació de sembrats per produir agrocombustibles en el 3er Món- Sud està desplaçant més als petits agricultors. Atès que els petits productors constitueixen la meitat o dos terços de la població en els països del Sud (i continuen produint gairebé la meitat del menjar), l'explosió dels agrocombustibles no només amenaça la seguretat de la subsistència d'aquest sector, sinó també redueix la seva contribució a la seguretat alimentària nacional. La producció de combustibles en res ajudarà a alleujar el problema energètic en el Sud, atès que els agrocombustibles són principalment per a l'exportació a països del Nord. Quant afecten els agrocombustibles el preu del menjar depèn de qui estigui parlant... El president Bush diu que afecta aproximadament el 15% de l'augment del preu. El Departament d'Agricultura d'EEUU assenyala que és el 20%. El Banc Mundial assevera que el 60% de l'augment en el preu del blat de moro 2005-2007, “es deu principalment al programa d'etanol d'EEUU, combinat amb les forces del mercat” . El que està clar és que directa i indirectament els efectes dels agrocombustibles en el sistema alimentari són globals, profunds—i altament destructius.

El Balanç del complex agro-industrial

L'expansió de la producció agro-industrial de menjar va arruïnar la producció d'aliments en el 3er Món i va buidar l'àrea rural de valuosos recursos humans. Però mentre va fluir gra barat, subsidiat, de la indústria del Nord, el complex agro-industrial de menjar va créixer, consolidant el control del sistema mundial d'aliments en les mans de cada vegada menys companyies controladores dels grans, les llavors, els productes químics i el petroli. Avui tres companyies: Archer Daniels Midland, Cargill, i Bunge controlen el mercat mundial de grans. El gegant químic Monsanto controla tres-cinques parts de la producció global de llavors. Per això no sorprèn que, al final de 2007, quan apareixia la crisi mundial d'aliments, els guanys de Archer Daniels Midland's van créixer un 20%,

de Monsanto 45% i de Cargill 60%. La recent especulació amb mercaderies alimentoses ha creat altra “explosió” perillosa. Després de comprar els grans i les collites futures, els comerciants estan acumulant, amagant l'existència i inflant més els preus.

Sobirania Alimentària:

A compondre el Sistema Alimentari per resoldre la crisi

Els líders mundials s'agiten per sortir de la renyina política, ona de protesta que commou el planeta. El president d'EEUU G. Bush recentment va sol·licitar al Congrés \$770 milions per a ajuda alimentària. Però l'agenda a favor de les corporacions, oculta després de la crida del president, es va evidenciar quan després va cridar “als altres països a aixecar les barreres comercials a l'agricultura i a aixecar les prohibicions als productes genèticament modificats” . La prescripció oficial dels EEUU, el Banc Mundial i CGIAR per resoldre la crisi mundial d'aliments promou més de les mateixes polítiques que, en primer lloc, van provocar la crisi: per ex., més lliure comerç i més Revolució Verda (ara promoguda com revolució genètica). Esperar que les institucions que van crear l'existent sistema alimentari resolguin la crisi alimentària és com demanar a un piròman que apagui un foc. Més lliure comerç i més Revolució Verda són bones notícies per al complex agro-industrial alimentari que busca perllongar els seus enormes guanys inesperats, però de res servirà per a re-estructurar el nostre vulnerable ambient i econòmicament inequitatiu sistema global d'alimentació.

Per a resoldre la crisi alimentària hem d'arreglar el sistema alimentari. Això comporta regular el mercat, reduir el poder oligopoli dels complexos agro-industrials de menjar i reconstruir a la pagesia i al petit agricultor sent agroecològicament resilents. Necessitem que el menjar sigui accessible però que alhora sigui viable la família camperola sustentable... Aquestes tasques no s'exclouen mútuament – no hem d'esperar a arreglar el sistema alimentari abans de fer el menjar accessible o viable a la pagesia. De fet, les tres han de treballar coordinadament, complementant-se entre si. Els defensors dels camperols i l'alimentació justa suggereixen quatre passos essencials:

Primer Pas: Reactivar el sector camperol en el 3er Món-Sud

“S'ha de donar prioritat total a la producció domèstica d'aliments per disminuir la dependència del mercat internacional. Els camperols i els petits agricultors han de ser

estimulats a través de millors preus per als seus productes i mercats estables perquè produeixin per a sí i per a les seves comunitats. Les famílies rurals i urbanes sense terra han de tenir accés a terra, llavors i aigua perquè produeixin el seu propi menjar. Això representa augmentar la inversió en la producció de menjar produït per camperols i petits agricultors per al mercat domèstic”.

Henry Saragih, Coordinador Internacional de La Via Camperola

L'agricultura ha de quedar fora de l'OMC i s'ha de renegociar els Tractats de Lliure Comerç a favor dels petits agricultors i camperols, qui seran un sector important per a disminuir la dependència dels mercats internacionals.

El Programa Mundial d'Aliments (PMA) requereix en l'immediat de 755 milions de dòlars per tenir els fons necessaris i fer accessible l'alimentació d'emergència. El PMA ha de comprar tot el menjar que sigui possible a nivell local dels petits productors a un preu just, després distribuir-la o vendre-la a un preu accessible a la població que és massa pobra per adquirir-la en el mercat. Això evitarà saturar amb grans barats de l'exterior i reduir el cost de l'ajuda, permetent que més gent pugui alimentar-se. Si s'acompanya amb un sistema de suport de producció rural forta amb crèdit, transport, comercialització i distribució, això reconstruirà el sistema local alimentari al mateix temps que amplia l'ajuda. Atès que els petits productors representen el 80% de la població pobra del món, aquesta estratègia ajudarà a la majoria dels famolencs a alimentar-se a sí mateixos i a sobreproduir per a uns altres.

Segon Pas: Moratòria als Agrocombustibles

El Relator Especial de les Nacions Unides per al Dret a l'Alimentació, Jean Zeigler ha demandat una Moratòria immediata de 5 anys sobre els agrocombustibles. Tant a EEUU com a Europa, es desenvolupen campanyes per retrocedir en els percentatges obligatoris sobre combustibles, que obliguen als consumidors a adquirir agrocombustibles. Joachim von Braun, director general de l'Institut Internacional d'Investigació sobre Política d'Alimentació, el braç polític de CGIAR va afirmar, “Els nostres models d'anàlisis suggereixen que si s'estableix una moratòria als agrocombustibles en 2008, podríem esperar que baixi el preu del blat de moro 20% i el del blat 10% en 2009 i 2010” . Sense procediments obligatoris, tot el component d'agrocombustibles es desploma. Una moratòria de 5 anys limitarà l'expansió dels agrocombustibles i ens donarà el temps per

investigar alternatives i perquè el públic informat debati sobre el futur dels nostres sistemes d'alimentació i combustibles.

Tercer Pas: Reconstruir l'economia alimentària nacional

Permetre durant dècades que el mercat global assigni els recursos alimentaris ha arruïnat les economies nacionals d'alimentació, ha enfrontat als agricultors del Nord contra els agricultors del Sud en una profunda competència i ha deslligat una “incontrolable especulació” sobre els productes alimentaris.

Via Camperola considera el següent:

“Els països han de determinar mecanismes d'intervenció amb l'objecte d'estabilitzar els preus del mercat. Per aconseguir-ho, són indispensables: controlar la importació amb impostos i establir quotes, per evitar els preus baixos de les importacions que destrueixen la producció domèstica. Han de construir-se màxims de proveïment nacional administrats per l'estat per estabilitzar els mercats domèstics: en temps de sobreproducció, els cereals es retiren del mercat per crear una reserva i quan escassegen, els cereals s'alliberen” .

Un pas essencial –tant nacional com internacionalment– és restablir una reserva de grans. La Coalició d'Agricultors Familiars d'EEUU (NFFC sigles en anglès) afirma, “Estem a punt de veure que una mesura de blat de moro costa \$10 i una de blat \$20, sense tenir un pla per afrontar semblant calamitat”. Una carta dirigida al Congrés proposada per NFFC i signada per més de 30 agricultors i organitzacions d'aliments, estableix, “Els EEUU necessiten tenir una visió de llarg termini per preservar la seguretat i la sobirania alimentària – en lloc d'estar complaent als agronegocis amb mercaderies barates. Una política de reserves prudent que estabilitzi els preus de les mercaderies reduiria els controvertits subsidis als agricultors, garantint que els preus no caiguin. No és massa tard perquè el Congrés estableixi aquesta política que beneficiarà tant als consumidors com als agricultors, en lloc de deixar els nostres futurs al capritx i dictat de mercats globals inestables” .

Quart Pas: Prioritzar l'Agroecologia

L'Avaluació Internacional Ciència i Tecnologia d'Agricultura (IAASTD per les seves sigles en anglès) recentment va presentar els resultats d'una exhaustiva consulta internacional de quatre anys amb més de 400 científics. La IAASTD crida a una revisió de l'agricultura dominada per les companyies multinacionals i governades mitjançant injustes regles de comerç. El report preveu en contra de la dependència en modificacions genèticament establertes per a la producció de menjar i emfatitza la importància de la producció local, amb un enfocament agroecològic de producció. L'avantatge clau—a més de l'impacte positiu sobre el medi ambient—és que al mateix temps que es crea un mercat per a la producció excedentària, proveeix tant menjar com ocupació per a la població més empobrida del món . Sobre la base de la producció de lliura-per-acre, aquestes petites finques familiars són més productives que les finques industrials que produeixen a gran escala . A més, s'utilitza menys petroli, especialment si es comercien els aliments local o sub-regionalment. Aquestes alternatives, que creixen per tot el món, són com petites illes de sostenibilitat en un perillós i creixent onatge econòmic i ambiental. Mentre l'agricultura industrialitzada i el règim de lliure comerç ens fallin, aquests abordatges seran les claus per reconstruir la resiliència del disfuncional sistema global alimentari.